

NECESITATEA SISTEMATIZĂRII ȘI RESTAURĂRII CENTRELOR ISTORICE

Prof. arh. GRIGORE IONESCU

Cadrul în care se desfășoară viața are, din punct de vedere fizic și spiritual, o influență profundă asupra individului: orașul, cartierul, strada, casa, formează un ansamblu de care sînt legate strîns toate actele vieții noastre. Specificul acestui cadru e constituit pe de o parte de elementele naturii, pe de alta — și mai ales — de ansamblul monumentelor de arhitectură care, dacă a fost bine și frumos alcătuit, constituie nu numai un element de atracție ci și un bun cultural totodată, încetînd de a fi numai al nostru și devenind parte integrantă din tezaurul cultural-artistic al unui întreg popor sau chiar al umanității.

Dar, oricît de prețuite, numeroase ansambluri valoroase și destul de multe monumente de arhitectură și opere de artă n-au putut fi totuși apărute de stricăciune. Vremea și oamenii, mai ales oamenii, le-au dus spre pieire. Și totuși, ideea de a le păstra nu numai ca elemente ale unui cadru frumos în care să se desfășoare viața, ci și ca mărturii valoroase ale trecutului, menite să îmbogățească patrimoniul cultural și artistic al fiecărui popor și al omenirii în general, nu este nouă. Artiștii și cărturarii Renașterii, crescuți în spiritul umanismului, au manifestat pentru operele de artă ale trecutului — în special pentru arta clasică greco-romană — o dragoste și o prețuire nețărmurită. „Nimic în ceea ce, în timpurile trecute, a făcut să palpitem sufletul uman... nu poate și nici nu trebuie să piară” spunea Pico della Mirandola. „Graiuri, moravuri, arte, scrieri, știință: oamenii și-au pus în toate acestea munca, credința și iubirea lor: trudă admirabilă și germele fecundității”.

După epoca Renașterii, reînnoirea ideii de prețuire a monumentelor trecutului și a necesității păstrării lor nu numai ca valori în sine, ci și ca documente din cele mai sigure de explicare științifică a istoriei, aparține țelurilor promovate de revoluția franceză din 1789.

De la începutul veacului al XIX-lea încoace, problema conservării și a restaurării monumentelor istorice a constituit, astfel, o preocupare constantă pentru toate țările Europei și pentru alte multe țări de pe glob.

Privită în cadrul larg al așezării în care se găsesc monumentele istorice, problema conservării și a restaurării lor are două laturi bine distincte: una este aceea privitoare la salvarea și păstrarea monumentelor luate separat, individual; a doua are un caracter urbanistic și social: ea se referă la necesitatea păstrării, restaurării și, eventual, a refacerii anturajului monumentelor.

Primul aspect al acestei probleme a fost cel dintîi care s-a impus oamenilor de cultură. Aplicarea măsurilor care abia de la începutul veacului al XIX-lea au căpătat un caracter oficial — existînd în acest scop și anume legiuiri — s-a făcut însă cu greu, treptat și, precum se știe, nu fără a aduce și prejudicii — cîteodată iremediabile — prin însăși concretizarea principiilor ce au stat la baza acțiunilor întreprinse în acest scop într-o epocă sau alta.

Problema păstrării și restaurării anturajului monumentelor a fost pusă mult mai tîrziu, o dată cu apariția nevoii extinderii lucrărilor de sistematizare cerute de necesitățile vieții urbane moderne.

Pusă cu acuitate, în urma ravagiilor provocate așezărilor omenești de cel de-al doilea război mondial, problema a devenit și mai stringentă o dată cu nevoia refacerii și a măririi considerabile a orașelor, consecință a creșterii gradului lor de industrializare. Reconstrucția, sistematizarea și restructurarea unor cartiere de locuit, făcută însă adesea în mod intempestiv, cu înlăturarea fără discernămint a unor ansambluri valoroase de vechi

clădiri, a provocat, în general, în lumea oamenilor de cultură, mari emoții și justificate îngrijorări. De aceea, alături de acțiunile întreprinse în vederea conservării și restaurării clădirilor izolate, opere de seamă ale arhitecturii trecutului, problema nr. 1 care se pune azi în fața protectorilor monumentelor istorice este aceea a conservării, restaurării și a încadrării în viața activă a localităților, a ansamblurilor valoroase de arhitectură istorice constituite.

Rezolvarea judicioasă a acestei imperioase probleme duce la obținerea a două rezultate deopotrivă de valoroase.

Primul dintre aceste rezultate este legat de necesitatea aproape unanim înțeleasă privind păstrarea mărturiilor de cultură materială pe care ni le-au lăsat înaintașii.

„De nos jours — se preciza în atît de însuflețitul manifest lansat în 1964 de UNESCO cu prilejul campaniei internaționale pentru monumente — nous en sommes arrivés à ce point que c'est toute l'histoire de l'emprise de l'homme sur la terre qui nous touche et que nous voyons écrite dans les monuments, ceux qui constituent l'expression des aspirations morales ou des conceptions sociales de leurs époques, comme les constructions et les ouvrages destinés à satisfaire les exigences de la vie pratique. Murailles, ports, aqueducs et canaux, restes d'industries disparues... tout vestige qui exprime la pensée, tout ce qui signifie le triomphe de l'ordre humain sur l'ordre naturel nous paraît digne d'intérêt”.

Al doilea rezultat bun ce decurge din înțelegerea justă a problemei ce ne preocupă și pe care vreau să-l subliniez este legat de necesitatea păstrării trăsăturilor specifice, tradiționale ale locurilor în care oamenii își petrec viața, trăsături pe care nu avem dreptul oricînd și oricum să le distrugem.

În mediul nostru cultural, legătura cu trecutul prin intermediul unor structuri urbane istorice constituite, ce pot și trebuie să fie păstrate și integrate în noul spațiu vital al societății, apare ca o necesitate imperioasă. Este necesitatea găsirii unei contraponderi față de utilitatea și raționalitatea adesea rece și dură a structurilor cerute de viața modernă.

Procedînd astfel nu vom face decît să ne conformăm unei înțelepte și sănătoase practici istorice. Apărute și dezvoltate în condiții relativ asemănătoare, în cadrul acelorași orînduiri sociale, orașele vechi și, în general, toate așezările omenești nu sînt creații artificiale. Forme și stiluri diferite din epoci diferite stau unele lîngă altele; nu fără dreptate s-a afirmat, că dezvoltarea orașelor este comparabilă cu aceea a peisajelor, în natură găsind la un loc o infinitate de forme diferite. Frumusețea unei structuri urbane, istorice constituită, constă tocmai în mulțimea și varietatea elementelor ei componente, în amestecul acestor forme și de stiluri care reprezintă viața însăși, reflectată în ritmul și echilibrul pe care generații întregi de arhitecți au știut să-l stabilească între monumentele mari și cele mici, între piețe și străzi, între arhitectură și natură, între vechi și nou.

În lumina acestor date și a lecțiilor pe care ni le furnizează istoria — și nu trebuie să le uităm —, dorința noastră de a păstra cît mai multe din frumusețile moștenite se întîlnește cu cerințele stringente ale vieții moderne legate de nevoi imperioase de circulație, de igienă urbană și chiar de afirmare legitimă a forțelor și țelurilor societății noi. A nu ține seamă de aceste nevoi în continuă creștere, ale vieții, ar însemna să riscăm a distruge și ceea ce dorim să păstrăm. Calea justă pe care trebuie deci să mergem în acest caz este aceea a unor concesi reciproc, rezonabile, care să ducă la o sinteză sensibilă între vechi și nou.

Cu o mare responsabilitate în acest domeniu, arhitecții și urbanistii zilelor noastre trebuie să țină seamă că linia de urmat în operațiile menite să rezolve practic și corect restructurarea orașelor cu monumente și ansambluri arhitecturale istorice este strâns legată:

— pe de o parte, de formele și de structura orașelor, adică de fizionomia lor globală raportată la plan, elevație și densitate de construcție;

— pe de altă parte, de gradul de conservare și de valoarea istorică și estetică-artistică a monumentelor și a ansamblurilor păstrate.

Referindu-ne la primul aspect al problemei, precizăm că în linii mari distingem în România două tipuri de orașe: unul caracteristic Munteniei și Moldovei, altul specific Transilvaniei.

Frâinate în dezvoltarea lor de condițiile precare ale îndelungatei dominații otomane, orașele Munteniei și Moldovei sînt, în marea lor majoritate, mici și se caracterizează printr-o schemă stradală dezvoltată spontan, fără să fi avut la bază vreun plan prestabilit. Cele mai multe aparțin categoriei denumită areolară. Acoperind o formă al cărei contur este circular sau poligonal, structura lor este afinată, foarte apropiată ca aspect de aceea a satelor din care, de altfel, multe dintre ele s-au și dezvoltat treptat. Caracterul acesta al lor s-a păstrat de-a lungul întregii perioade a feudalismului. Afară de cîteva cartiere centrale, negustorești, cu clădiri înghesuite pe străzi înguste, în regim închis, casele târgoveților și ale boierilor erau rare și izolate. Fiecare clădire, inclusiv bisericile și mănăstirile, își avea curtea ei și, separat, grădini și terenuri de cultură.

În Transilvania procesul de urbanizare a unor centre sătești, început mai devreme decît în Țara Românească și Moldova, a dus, grație unor condiții specifice, la cristalizarea unor centre urbane compacte, caracteristice occidentului medieval. Construite la început în limite restrînse, orașele Transilvaniei au fost în decursul veacurilor XIV—XV lărgite și fortificate. Fortificarea consta din înconjurarea așezării cu ziduri puternice, prevăzute cu drumuri de strajă și flancate din loc în loc cu turnuri. Spre deosebire de aspectul afinat și de silueta mobilă, cu multe accente verticale, a orașelor Țării Românești și Moldovei, centrele urbane ale Transilvaniei prezintă un aspect arhitectonic mai unitar, cu o siluetă strînsă, nedominată de verticale. În cadrul lor nucleul istoric, bine încheiat și delimitat, a fost relativ ferit de distrugerile și denaturările veacurilor XIX și XX.

De cel de-al doilea aspect al problemei restructurării centrelor istorice sînt legate:

— stabilirea gradului de conservare a clădirilor ansamblului, deosebind cu grijă ce trebuie păstrat, restructurat și restaurat și ce poate fi dărîmat;

— stabilirea măsurilor de asanare în vederea obținerii unor condiții acceptabile de viață: spații verzi, lumină, circulație etc.

Pentru rezolvarea acestor două obiective este nevoie să se întreprindă un studiu atent — cu multă atenție — al întregului ansamblu, de la o clădire la alta, prin întocmirea unor fișe care să înscrie toate elementele de valoare ale fiecăreia: bolți, portali, rame de uși și de ferestre, scări, tavane, elemente decorative de tot felul etc.

Pe baza unor astfel de studii și a unor relevee conștiincioase executate, un arhitect abil poate restructura cu ușurință planurile acestor clădiri, adaptîndu-le cerințelor de confort ale vieții moderne — le poate deci întineri fără să le desfigureze. Păstrarea și restaurarea fațadelor, în conformitate cu principiile admise în acest domeniu, restructurarea planului cu menținerea elementelor valoroase din interior, precum și introducerea dotărilor cerute de confortul modern, vor putea oferi un interior original și atrăgător.

Delicată prin însăși natura ei, problema păstrării ansamblurilor arhitecturale moștenite devine mai dificilă atunci cînd sîntem nevoiți să trecem de la restructurare și renovare la o arhitectură nouă, adică, la ridicarea unor clădiri noi, necesare umplerii unor goluri provenite din dispariția în timp sau prin dărîmarea dovedită necesară a unora din clădirile vechi ale ansamblului. Grijă cea mai mare a arhitectului, în astfel de cazuri, trebuie să fie îndreptată spre găsirea unor soluții care să nu denatureze

caracterul vechi, specific, al ansamblului. Se cer evitate atît pașișă formelor vechi cît și formulele unui modernism exagerat. Totodată, pe lîngă conservarea tramei stradale, cu toate deviațiile și decalările executate în trecut în mod deliberat sau instinctiv — ceea ce creează varietatea perspectivelor și determină însuși caracterul specific al ansamblului — trebuie respectată ordinea raporturilor necesare, adică o corelație justă între vechi și nou și o armonie în sensul larg al cuvîntului: simetrie, o judicioasă distribuție a golurilor clădirilor noi în consonanță cu cele ale monumentelor vechi, efecte corespunzătoare de ritm, culoare, contrast, material etc.

În lumina acestor principii generale, arhitecții și urbanistii români au avut și au încă de rezolvat două genuri de probleme, diferențiate prin formele și structura caracteristice celor două categorii de orașe amintite mai înainte.

Orașele Țării Românești și ale Moldovei, cu monumentele sau grupările de clădiri vechi istorice răspîndite în formă de mici insule, pun probleme destul de dificile pentru păstrarea ambianței monumentelor, obligînd arhitectul sistematizator să-și precizeze soluția în funcție de anumite date fixe care îi limitează libertatea de remodelare. Trebuie recunoscut că în majoritatea cazurilor, arhitecții nu au înțeles să facă acest efort de armonizare a arhitecturii noi cu arhitectura monumentelor vechi în scopul unei valorificări reciproce a caracteristicilor lor, preferînd să se orienteze după concepții personale, sprijinindu-se în special pe criteriile de economicitate și funcțiuni care stau la baza metodelor de proiectare a orașelor noi.

Problema sistematizării orașelor transilvănene, care posedă zone istorice locuite foarte dense, a fost abordată și tratată cu mai multă atenție, evoluția concepțiilor de restructurare și restaurare putînd fi considerată în aceste cazuri satisfăcătoare.

În general, plecînd de la centura de fortificații a centrului istoric, care determină, ea însăși, în mod clar, zona de rezervație a ansamblului civil medieval, au fost schițate, spre a fi transpuse ulterior în planurile de sistematizare, următoarele prevederi:

— degajarea și evidențierea incintei de apărare printr-o zonă de plantații;

— păstrarea regimului de construcție din interiorul cetății fără a se admite introducerea unor accente verticale care să modifice silueta centrului. Acolo unde, în trecutul apropiat s-au produs denaturări de acest gen, se propune readucerea construcțiilor în cauză la un nivel subordonat dominantelor istorice (cazul unei mari clădiri — o școală — situată în partea cea mai înaltă a orașului Sighișoara, a cărei înălțime ar trebui redusă cu două etaje pentru a nu se mai contrapune impozantei siluete a bisericii „din deal”);

— păstrarea tramei stradale medievale și rezolvarea corespunzătoare a problemelor de circulație auto;

— restructurarea densității populației pentru a permite asanarea centrului istoric prin înlăturarea construcțiilor parazitare adăugate în ultimul secol;

— evacuarea industriilor nocive și a depozitelor de mărfuri din cadrul centrului istoric;

— reconsiderarea utilizării monumentelor civile, reprezentative pentru trecutul orașului, cu scopul de a le asigura o optimă prezentare și întreținere;

— restaurarea fațadelor tuturor caselor din centrul istoric, revenindu-se, în limita datelor certe, și pe măsura efectuării lucrărilor de întreținere, la arhitectura lor originală;

— în sfîrșit, adoptarea unor sisteme de iluminat, refaceri de pavaje, firme etc. toate armonizate cu caracterul medieval al centrului respectiv.

Pînă în prezent aceste prevederi au fost concretizate, în mare, în schițele de sistematizare ale orașelor Brașov, Sibiu, Sighișoara, Mediaș și Sebeș. Făcîndu-se un pas mai departe, pentru centrele istorice ale orașelor de mai sus, s-au întocmit detalii de sistematizare care adîncesc propunerile schițelor și eșalonează valoric etapele de realizare. Au fost întocmite de asemenea și cîteva studii de detaliu pentru asanarea unor cvartaluri din interiorul centrelor istorice ale orașelor Sibiu (Piața Mică), Cluj (străzile Kossuth și Dr. Groza), Brașov (o parte a dublei incinte fortificate de pe latura de nord a cetății), acestea fiind faze premergătoare restaurării pe obiect.

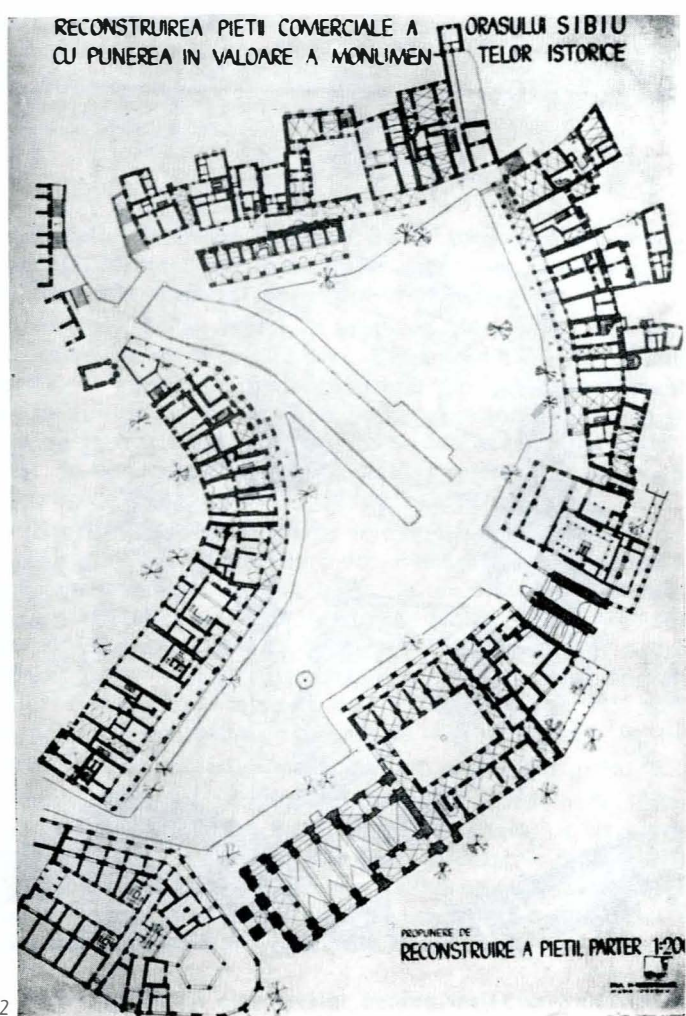
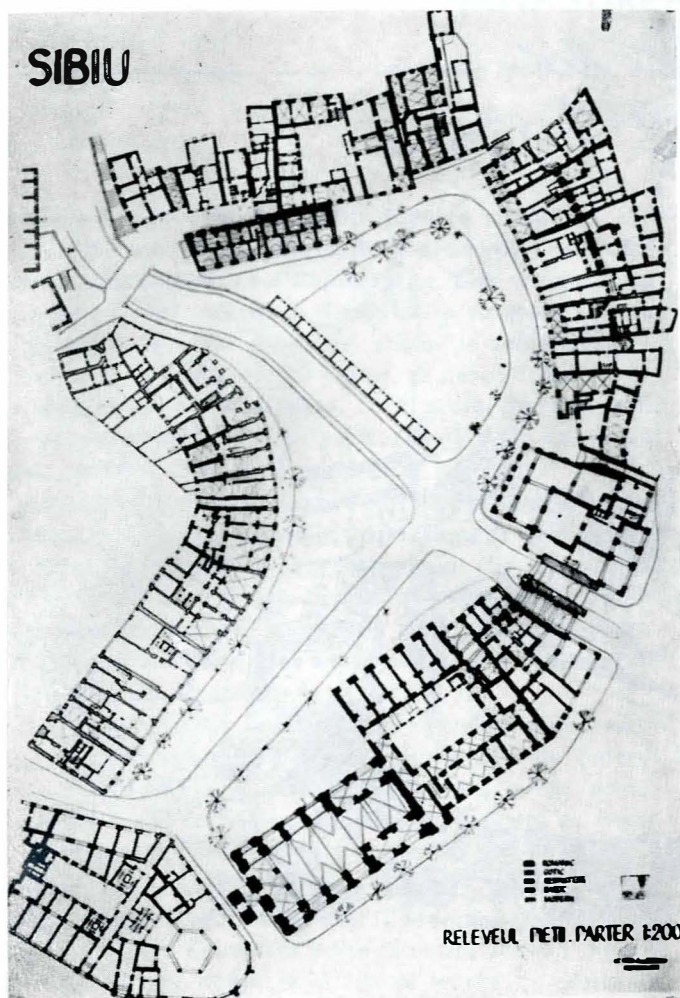
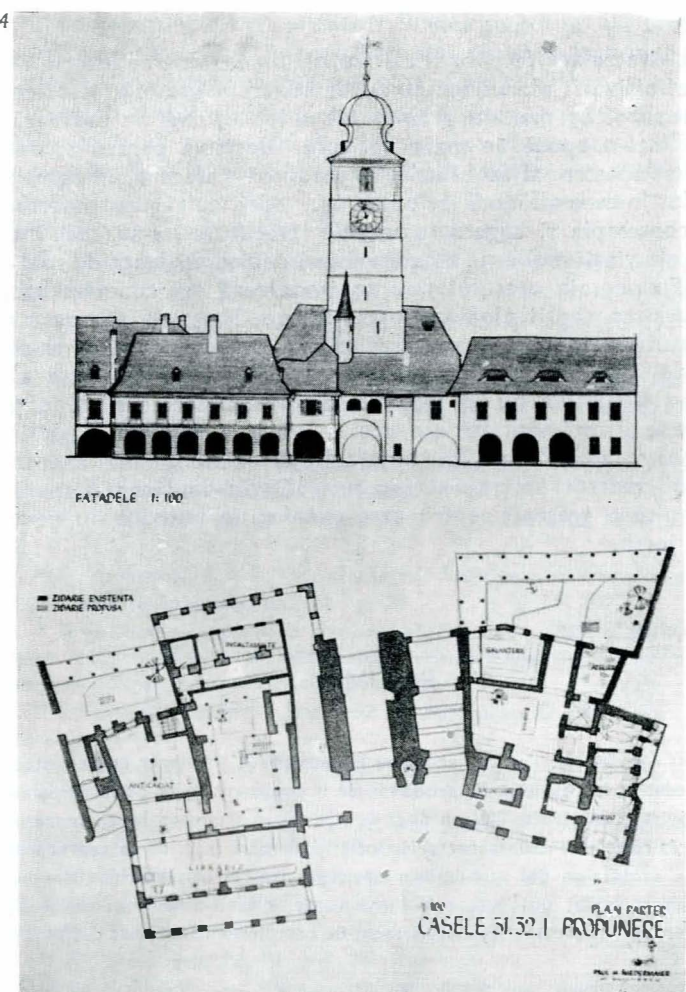
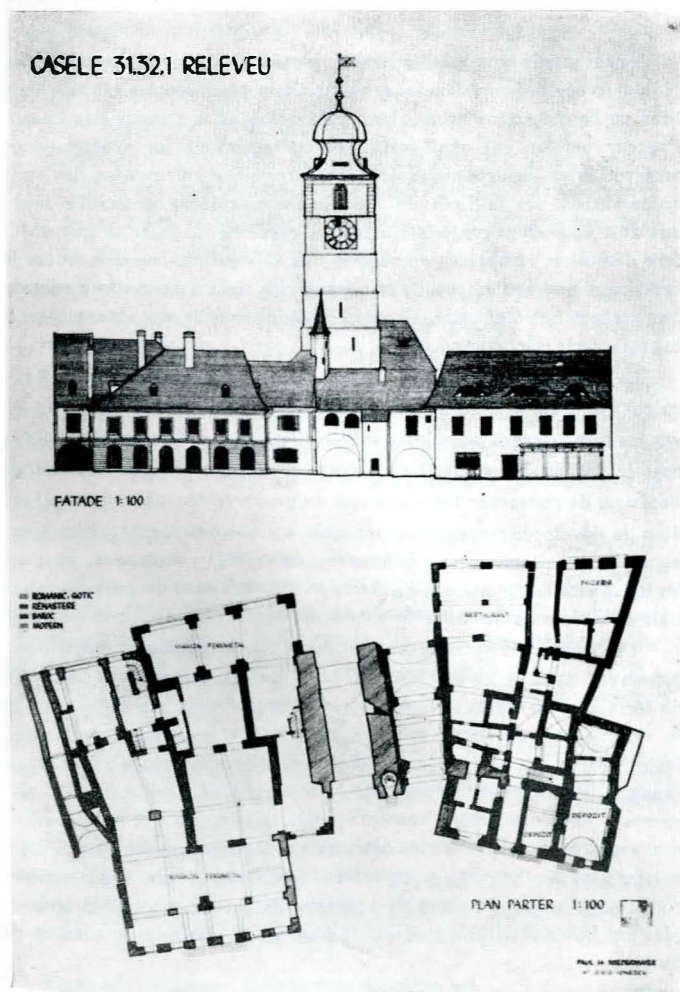

Fig. 1. Planul Pieții Mici (piața comercială) a orașului Sibiu. Relevu executat în cadrul catedrei de istoria arhitecturii de la Institutul de arhitectură „Ion Mincu”. Fig. 2. Planul restructurat (la nivelul parterului) al Pieții Mici (piața comercială) a orașului Sibiu. Studiu elaborat în cadrul catedrei de istoria arhitecturii de la Institutul de arhitectură „Ion Mincu” ca proiect de diplomă de arh. Paul Niedermaier. Fig. 3. Turnul de intrare în Piața Mică (piața comercială) a orașului Sibiu și clădirile anexe. Planul parterului. Relevu executat în cadrul catedrei de istoria arhitecturii de la Institutul de arhitectură „Ion Mincu”. Fig. 4. Turnul de intrare în Piața Mică (piața comercială) a orașului Sibiu și clădirile anexe. Planul restructurat al parterului. Studiu elaborat ca proiect de diplomă de arh. Paul Niedermaier în cadrul catedrei de istoria arhitecturii de la Institutul de arhitectură „Ion Mincu”.

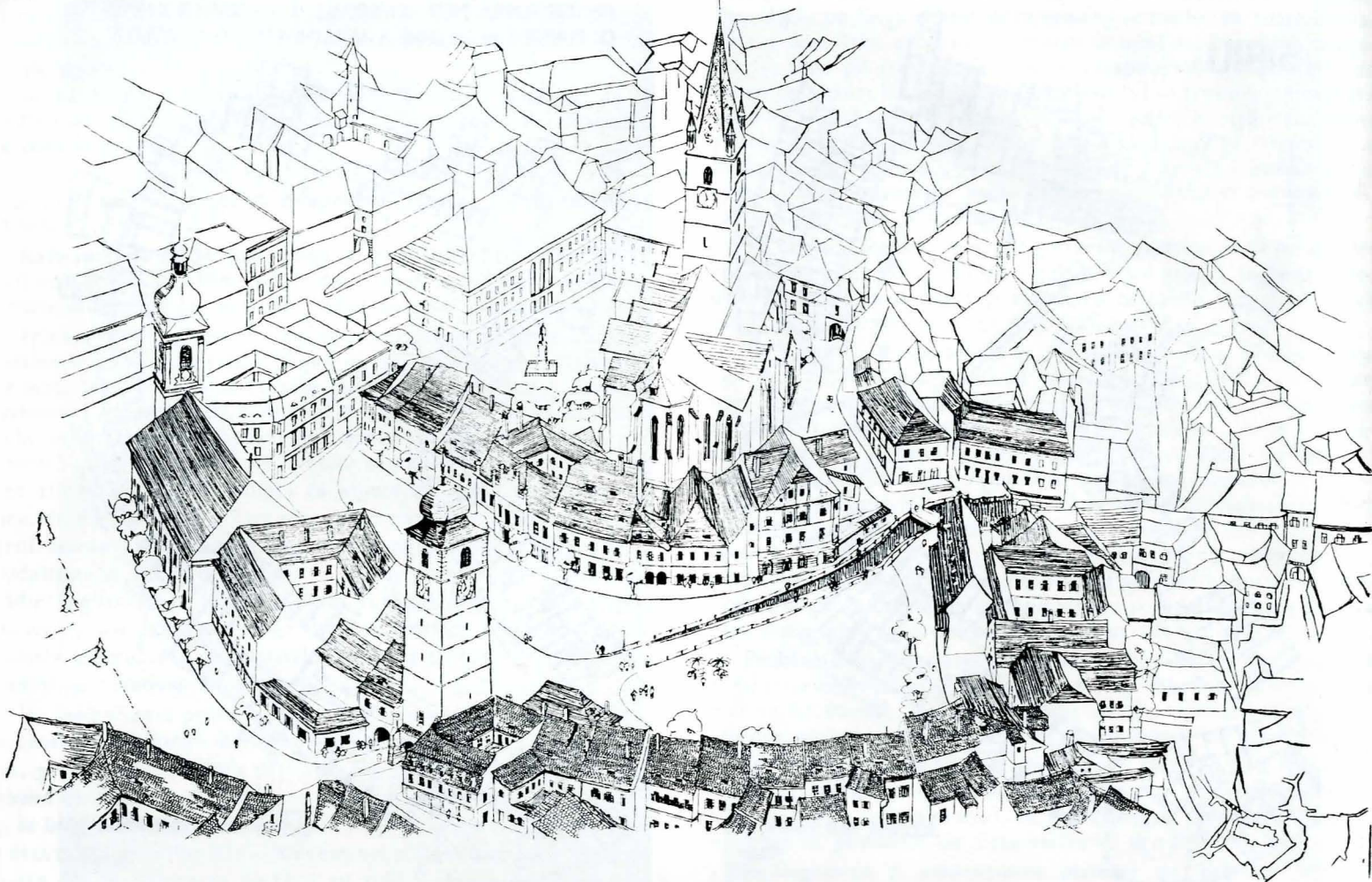

Fig. 5. Piațele Grivița și 6 Martie, constituite ca spații între veacurile al XIII-lea și al XVI-lea. Clădirile datează din veacurile XIV–XIX.

Activitatea arhitecților și a urbaniştilor, în vederea întocmirii și a definitivării planurilor de sistematizare a oraşelor istorice, trebuie sporită și mai ales grăbită. Nevoile vieții noi ne presează. Trăim într-o epocă de mare cotitură, decisivă pentru soarta oraşelor noastre aflate într-o impetuoasă refacere. Marginile cadrului în care altădată se putea ușor opri, cu răgazul necesar de a contempla și cugeta la operele trecutului, s-au restrâns. Cerințele vieții moderne au alături de ele alte mijloace de realizare. Fizionomia orașului nou se modelează azi cu elemente, tehnici și concepții pînă ieri necunoscute. Forța de afirmare a prezentului este prin aceasta irezistibilă. Dar, așa cum cei ce au sarcina și responsabilitatea păstrării unui patrimoniu arhitectural, care le stă la inimă, nu pot face abstracție de cerințele și de forța cu care se afirmă noul, tot așa, acei ce iubesc, vor și sînt capabili să-l construiască, nu pot face abstracție de existența monumentelor vechi, martori valoroși ai trecutului. Dacă i-am lăsa să dispară, am comite o greșeală pentru care generațiile viitoare nu ne-ar putea ierta.

RÉSUMÉ

Dans son article, l'auteur souligne la nécessité d'aménager et de restaurer les centres historiques. Le problème de la conservation et de la restauration, envisagé en étroite liaison avec le site où se trouvent les monuments considérés comporte deux aspects distincts: d'un part celui de la sauvegarde et de la protection des monuments envisagés isolément, individuellement; d'autre part, celui qui concerne l'urbanisme, c'est-à-dire la nécessité de conserver, de restaurer et éventuellement de compléter l'ambiance des monuments.

Après avoir analysé les traits particuliers des villes de Valachie, Moldavie et de Transylvanie, à partir de la physionomie globale de ces localités en ce qui concerne le plan, l'élévation et la densité des constructions, l'auteur précise que pour résoudre correctement les problèmes posés, les architectes et les urbanistes devront déterminer en premier lieu le degré de conservation des édifices de l'ensemble historique et établir avec soin ce qui doit être conservé, restructuré et restauré et aussi ce qui doit être démolé et remplacé: en second lieu ils devront prendre toutes les mesures visant non seulement à restaurer mais aussi à assainir le centre historique respectif et ceci pour obtenir des conditions de vie acceptables: lumière, espaces verts, circulation etc.

La solution judicieuse de ces problèmes aboutit à deux résultats d'égale valeur: le premier lié à la nécessité quasi unanimement reconnue, de conserver les témoignages de culture matérielle laissés par les générations antérieures; le second, plus subtil et d'ordre psychophysiologique, découlant de la nécessité de conserver les traits spécifiques, traditionnels, des agglomérations dont le développement est comparable à celui des paysages. En effet, formes et styles, appartenant à différentes époques, y voisinent, tout comme la multitude et la variété des éléments et des formes d'un paysage, et ceci, sans nuire à l'harmonie de l'ensemble mais, au contraire, en augmentant son charme.

La beauté d'une structure urbaine historiquement constituée consiste justement dans la variété des éléments qui la composent, dans ce mélange de formes et de styles qui, d'un part, représente la vie même, reflétés dans le rythme et l'équilibre que des générations entières d'architectes ont su établir entre le vieux et le nouveau, entre l'architecture et l'espace extrinsèque et, d'autre part, représente le triomphe de l'ordre humain sur l'ordre naturel. Tous ces biens, irremplaçables, accumulés par le travail assidu de nos ancêtres, ne peuvent être détruits à la légère d'autant plus qu'ils ne déterminent pas seulement le caractère spécifique d'une agglomération, mais constituent aussi une sorte de contrepoids à tout ce que les structures exigées par la vie moderne présentent d'utile, de rationnel et surtout de monotone.